

УДК 377/378.091.12.011.3-051:005.591.3-027.561]:061.1ЕС

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ВИКЛАДАЧІВ І ТРЕНЕРІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Олександр Радкевич,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
лабораторії зарубіжних систем професійної освіти і навчання
Інституту професійно-технічної освіти НАПН України*

КЛЮЧОВІ СЛОВА:

викладачі,
тренери,
професійний
розвиток,
заклади
професійної
освіти,
європейський,
досвід,
учнівство,
сертифікат,
стажування,
компетентність

Реферат

У статті розкриваються питання професійного розвитку викладачів і тренерів закладів професійної освіти в країнах Європейського Союзу (ЄС). Приділено увагу функціональним обов'язкам, які виконують в закладах професійної освіти викладачі і тренери. Акцентовано увагу на тому, що викладачі і тренери зміцнюють зв'язки між професійною освітою та роботодавцями шляхом створення нових навчальних програм, надання більш якісних освітніх послуг, забезпечення високоякісного учнівства в системі дуального професійного навчання, здійснення інших форм навчання на робочому місці тощо.

Розкрито положення Брюгського комюніке в частині гнучких систем підготовки педагогічного персоналу. Досліджено, що викладачі, які працюють в закладах професійної освіти ЄС, зазвичай, там і вдосконалюють свої знання, вміння, навички і на основі цього здобувають нові кваліфікації. На відміну від цього, тренери здійснюють свій професійний розвиток там, де вони працюють, зокрема, в компаніях / фірмах / на підприємствах.

Проаналізовано кваліфікаційні вимоги до викладачів закладів професійної освіти, які встановлюються законодавством країн ЄС. Охарактеризовано програми підготовки викладачів. Акцентовано увагу на тому, що підвищення кваліфікації викладачів і тренерів у сфері професійної освіти є їхнім правом, яке не завжди охороняється колективними договорами. Приділено увагу програмам підвищення кваліфікації викладачів закладів професійної освіти в країнах ЄС, котрі реалізуються в університетах, інститутах та інших навчальних закладах.

Зосереджено увагу на партнерських відносинах між закладами професійної освіти та учасниками ринку праці, що є важливими в забезпеченні якості підготовки майбутніх фахівців та відповідності вимогам роботодавців. З'ясовано, що такі країни ЄС, як: Бельгія, Німеччина, Хорватія, Австрія, Швеція реалізують програми, які фінансуються за рахунок державних коштів, що підтримують професійний розвиток викладачів і тренерів.

Постановка проблеми. В умовах модернізації професійної освіти актуалізується потреба в педагогічних працівниках із високим рівнем професійної компетентності, здатністю до безперервного професійно-педагогічного вдосконалення. Відповідно до цього, зумовлюється необхідність врахування прогресивного зарубіжного досвіду професійного розвитку викладачів і тренерів закладів професійної освіти в країнах Європейського Союзу (ЄС).

Зазначимо, що функції викладачів закладів професійної освіти в країнах ЄС більшою мірою відповідають функціональним обов'язкам, які виконують в закладах професійної освіти України викладачі професійно-теоретичної підготовки та

майстри виробничого навчання. Різниця між ними полягає лише в тому, що назву посади «майстер виробничого навчання» замінено тренером/наставником. Їхня діяльність відіграє вирішальну роль у забезпеченні відповідності між набутими теоретичними знаннями та практичною реалізацією їх як у професійних школах, центрах професійної освіти, так і в компаніях, а також у класах, майстернях, лабораторіях та в змодельованих навчальних середовищах, або на робочих місцях в умовах виробництва.

Викладачі закладів професійної освіти та тренери компаній, підприємств країн ЄС відповідають за зміцнення зв'язків між професійною освітою та роботою. Йдеться про створення нових навчальних програм,

надання більш якісних освітніх послуг, забезпечення високоякісного учнівства в системі дуального професійного навчання, здійснення інших форм навчання на робочому місці шляхом застосування європейських інструментів взаємодії між навчальними закладами, тренерами та роботодавцями. Реалізація цих завдань потребує від них безперервного вдосконалення знань, умінь і навичок, що мають відповідати найвищим європейським стандартам.

У Брюгському комюніке (2010) йдеться про необхідність удосконалення підготовки вчителів та тренерів, забезпечення умов для їхнього професійного розвитку впродовж життя. У цьому документі запропоновано державам-членам ЄС інвестувати в гнучкі системи підготовки педагогічного персоналу, що дасть змогу: оволодіти відповідним набором компетенцій; набути здатностей вирішувати більш складні завдання, пов'язані із здійсненням професійного навчання; знаходити спільну мову зі студентами та учнями в різних освітніх сферах; використовувати нові методи та засоби навчання; максимально використовувати нові педагогічні та виробничі технології тощо [1].

Набір компетентностей, якими мають володіти викладачі і тренери закладів професійної освіти в країнах ЄС, відрізняються. У зв'язку з цим, у кожній країні ЄС важливим стало формування окремого дескриптора для груп таких професіоналів у конкретно визначеній галузі професійної освіти. Актуальним у цьому контексті є професійний розвиток викладачів, які працюють в закладах професійної освіти. Адже під час роботи вони вдосконалюють свої знання, вміння, навички, а також здобувають нові кваліфікації. На відміну від цього, тренери здійснюють свій професійний розвиток за іншим вектором, ніж викладачі, зокрема там, де вони працюють, у компаніях/фірмах / на підприємствах.

Основна функція викладача закладу професійної освіти – це навчання, надання теоретичних знань, тоді як тренери – це здебільшого працівники, які, окрім практичних професійних обов'язків, супроводжують студентів під час професійного навчання або працевлаштування. Типи та рівні кваліфікацій, права на безперервний

професійний розвиток викладачів і тренерів закладів професійної освіти країн ЄС також різняться [2].

Зауважимо, що кваліфікаційні вимоги до викладачів закладів професійної освіти встановлюються законодавством країн ЄС про освіту чи професійну освіту (Хорватія, Латвія, Мальта, Австрія, Словаччина, Фінляндія, Швеція та ін.) або спеціальними постановами (Болгарія, Естонія, Ісландія, Литва, Польща, Румунія та ін.). Деякі країни встановили професійні стандарти або профілі для вчителів (Чеська Республіка, Естонія, Ірландія, Латвія, Литва, Нідерланди, Румунія, Словаччина, Велика Британія та ін.) та визначили конкретні вимоги до програм професійної підготовки або навчальних програм (Литва, Словенія). Це свідчить про високий рівень зацікавленості країн ЄС у професійно-педагогічному вдосконаленні фахової майстерності викладачів закладів професійної освіти [3].

У більшості країн ЄС основною вимогою до професії «викладач закладу професійної освіти» є наявність вищої освіти, однак у Чеській Республіці, Фінляндії, Франції, Ісландії, Норвегії, Португалії, Румунії, Іспанії викладачам потрібно закінчити магістратуру для отримання дозволу на викладання. У деяких країнах кандидати на посаду викладача закладу професійної освіти повинні мати вищу педагогічну освіту (Болгарія, Естонія, Іспанія, Кіпр, Латвія, Угорщина, Словенія), а в окремих державах (Чехія, Данія, Хорватія, Мальта, Велика Британія) ця вимога є обов'язковою. У другому варіанті, викладачі закладів професійної освіти отримують певний час для здобуття педагогічної кваліфікації, наприклад, шляхом підвищення кваліфікації. У Хорватії, Італії, Португалії, Румунії, Словенії кандидати на посаду викладача повинні завершити професійне навчання або отримати ліцензію на педагогічну діяльність.

У більшості країн ЄС пропонуються програми підготовки викладачів та визнаються педагогічні кваліфікації на 5-10 рівнях Європейської рамки кваліфікацій. Викладачі загальноосвітніх предметів навчаються на програмах загальної підготовки, а викладачі професійних предметів здебільшого мають кваліфікацію в

галузі професійної діяльності, наприклад, інженерна справа. У деяких країнах існують спеціальні програми підготовки викладачів професійної освіти (Австрія, Чеська Республіка, Данія, Естонія, Німеччина, Латвія, Норвегія, Словаччина, Швеція). Ключовими характеристиками професійної педагогічної освіти в Німеччині є децентралізація навчання, орієнтація на ринок праці, впровадження інноваційних технологій, інтеграція прикладних дисциплін із фаховою дидактикою, взаємопроникнення науково-дослідної роботи та навчання, практико-орієнтований підхід [4]

У більшості країн (Іспанія, Франція, Італія, Угорщина, Австрія, Португалія, Фінляндія та інші) підготовка викладачів включає практику (стажування) у професійних школах під керівництвом досвідчених викладачів. У деяких країнах (Чеська Республіка, Естонія, Хорватія, Кіпр, Литва, Словенія, Словаччина тощо) молоді викладачі розпочинають свою кар'єру з випробувального періоду строком до одного року під керівництвом більш досвідченого педагога.

Зауважимо, що викладачі професійних предметів із початковим рівнем кваліфікації та наявним професійним досвідом можуть бути прийняті на роботу за наявності сертифіката щодо професійної підготовки, або проходження відповідних майстер-класів (Німеччина, Угорщина, Ісландія, Латвія, Польща, Словенія, Словаччина). У більшості країн ЄС практикуючі професіонали з виробництва можуть також працювати в закладах професійної освіти. Однак у деяких країнах їм потрібно попередньо пройти курси підвищення кваліфікації (Хорватія, Литва, Словенія, Словаччина).

Наголосимо, що наявність тренера/наставника часто сприймається як гарантія якості та слугує важливою умовою акредитації компанії – навчального закладу з робочим місцем. Наприклад, концепція наставництва в компаніях / фірмах / на підприємствах є обов'язковою в більшій половині країн ЄС. Це здебільшого ті країни, де добре налагоджені системи учнівства (Чехія, Німеччина, Франція, Хорватія, Італія, Угорщина, Австрія, Польща, Словенія, Словаччина). Деякі з цих держав останнім часом звернули увагу на компетентність тренерів на підприємствах. Вимоги до їх

компетентності варіюються, в залежності від кваліфікації в професії до багаторічного досвіду роботи в галузі проведення педагогічних тренінгів [5].

Підвищення кваліфікації викладачів і тренерів у сфері професійної освіти є їхнім правом, яке подекуди ще й охороняється колективними договорами (Італія, Мальта, Нідерланди, Румунія, Швеція), а в інших – це їхнє обов'язок (Болгарія, Кіпр, Латвія, Угорщина, Португалія, Велика Британія). В Іспанії та Словаччині участь викладачів у програмах безперервного професійного розвитку здійснюється через преміювання та підвищення заробітної плати. Приступаючи до професійної діяльності, тренери (наставники) повинні відповідати початковим вимогам і не зобов'язані брати участь у програмах безперервного професійного розвитку [3].

Реалізація програм професійного розвитку викладачів і тренерів у різних країнах ЄС також відрізняється. У більшості випадків існують акредитовані навчальні програми/курси або програми. Вони вважаються програмами професійного розвитку, однак у них відсутнє визнання набутих під час навчання знань, умінь, навичок. Деякі країни визнають «самостійне навчання» як форму професійного розвитку (Швеція), що охоплює різні курси навчання, які обирає для себе викладач. У деяких країнах викладачі можуть виконувати свої власні програми професійного розвитку в компаніях (Естонія, Словенія, Фінляндія), а в інших (Чеська Республіка, Німеччина, Латвія, Велика Британія) для професійного розвитку викладачів та обміну їх досвідом розроблено електронне середовище. Для підвищення рівня професійної компетентності викладачів закладів професійної освіти в Нідерландах започатковано спеціальні курси.

Важливим є план дій Уряду Нідерландів під назвою «Викладач 2020: – професіонал» (Actieplan Leraar 2020 – een krachtig beroep!), який є частиною законодавства у сфері професійної освіти та вирішує декілька нагальних проблем: збільшення кількості викладачів у системі середньої професійної освіти; підвищення успішності учнів; підвищення якості викладання у професійних навчальних закладах. Планом дій передбачено низку кроків. По-перше, запровадження професійного реєстру викладачів. Це

стимулює їх підтримувати і вдосконалювати свою професійну компетентність. Важливим є й те, що з 2018 року, реєстрація буде обов'язковою для всіх працівників системи освіти Нідерландів. По-друге, впроваджується механізм заохочення шкіл до зміни їх «статусу» до рівня вищого професійного навчального закладу шляхом забезпечення їхньої культурної складової, стимулювання професійної кадрової політики. Це надасть викладачам достатні можливості для професійного зростання, а також фінансового стимулювання за якісне викладання. До важливих змін віднесено й те, що навчальні заклади будуть отримувати додаткове фінансування для просування викладачів на більш високі посади. По-третє, підвищення якості підготовки викладачів на основі стандартів. Адже якісний професійний рівень викладання є одним із найважливіших критеріїв акредитації навчального закладу, а сама акредитація є одним із головних його завдань [6].

Програми підвищення кваліфікації викладачів закладів професійної освіти в країнах ЄС реалізуються в університетах, інститутах та інших навчальних закладах: університетах (Болгарія, Естонія, Ірландія, Італія, Португалія, Австрія, Словенія, Словаччина, Фінляндія, Велика Британія, Уельс); інститутах підготовки вчителів (Кіпр, Ісландія, Латвія, Польща, Словаччина); інститутах підвищення кваліфікації (Бельгія, Чеська Республіка, Ісландія, Словаччина, Румунія, Велика Британія); національних центрах, установах, що працюють у сфері професійної освіти (Болгарія, Хорватія, Італія, Латвія, Польща, Португалія, Словенія); недержавних установах професійного розвитку впродовж життя та освіти дорослих (Естонія, Італія, Португалія, Словаччина, Швеція); професійних школах (Чеська Республіка, Естонія, Ірландія, Кіпр, Мальта, Словаччина, Фінляндія); муніципалітетах (Португалія, Швеція), компанії (Болгарія, Італія) та спілках викладачів (Бельгія).

Партнерські відносини між закладами професійної освіти та учасниками ринку праці розглядаються важливими в забезпечення якості підготовки майбутніх фахівців та відповідності вимогам роботодавців. Таке соціальне партнерство в Ірландії, Франції, Фінляндії, Великій Британії є

загальноприйнятою практикою, однак кілька країн ЄС повідомили про механізми індивідуального співробітництва між закладами професійної освіти та компаніями (Болгарія, Чеська Республіка, Литва, Мальта, Румунія). Деякі з них мають давні традиції розвитку соціального партнерства або реалізуються в рамках проектів, що фінансуються ЄС.

Упродовж останніх років такі проекти стали важливим фактором професійного розвитку викладачів і тренерів у компаніях. Більшість заходів, спрямованих на підтримку професійного розвитку тренерів, реалізуються в рамках проектів ЄС. Зауважимо, що такі країни ЄС як: Бельгія, Німеччина, Хорватія, Австрія, Швеція реалізують програми, що фінансуються за рахунок державних коштів з метою підтримки професійного розвитку викладачів і тренерів. У багатьох із них теж реалізуються проекти, що фінансуються ЄС. Тематика проектів передбачає розроблення підходів до оновлення кваліфікацій; створення або оновлення стандартів професійної освіти і навчання; розроблення освітніх програм, критеріїв оцінювання навчальних досягнень; створення програм стажування або підтримки мобільності викладачів/студентів. Проекти заповнюють прогалини в існуючому навчально-методичному забезпеченні, а також сприяють впровадженню інноваційних підходів до професійного розвитку викладачів, тренерів, наприклад: професійні профілі (Чехія, Естонія, Латвія, Румунія); програми кар'єрного зростання (Литва, Польща); програми професійної підготовки (Болгарія, Чеська Республіка, Естонія, Кіпр, Румунія, Словенія, Фінляндія); оновлені системи підготовки викладачів на вищому рівні (Хорватія, Литва, Угорщина, Словаччина); робочі місця для викладачів закладів професійної освіти в компаніях (Бельгія, Чехія, Естонія, Латвія, Литва, Словенія, Фінляндія) [7].

Незважаючи на те, що проекти зазвичай охоплюють обмежені строки реалізації, вони дають змогу навчатися значній кількості викладачів і тренерів. Результати їх навчання часто вражають та можуть бути корисними для інших. Щоб скористатися перевагами ефективних проектів, вони повинні бути ідентифіковані та інтегровані в національні

ініціативи з метою подальшого вдосконалення передачі знань іншим секторам або країнам.

На основі викладеного можна дійти висновку, що в професійній підготовці та професійному розвитку педагогічних працівників закладів професійної освіти в Україні важливо враховувати досвід країн ЄС стосовно: інвестування гнучких систем підготовки педагогічного персоналу; створення професійних профілів для викладачів, що включають всю інформацію в контексті їхньої освітньої діяльності; отримання викладачами ліцензій на педагогічну діяльність; здобуття викладачами професійних предметів кваліфікацій у галузі професійної діяльності; запровадження концепції наставництва в компаніях,

підприємствах, установах як навчальних закладів із робочим місцем; забезпечення умов для стажування та випробувального періоду для молодих викладачів під керівництвом більш досвідчених педагогів; створення електронного середовища для професійного розвитку викладачів та обміну їх досвідом; залучення до викладання практикуючих професіоналів з виробництва, особливо тих, хто пройшов курси педагогічної майстерності; визнання результатів неформального навчання, так званого «самостійного навчання» як форми професійного розвитку педагогічного персоналу; мотивування викладачів і тренерів закладів професійної освіти до безперервного професійного розвитку через преміювання та підвищення заробітної плати.

Література

1. The Bruges Communiqué on enhanced European Cooperation in Vocational Education and Training for the period 2011-2020 [Electronic resource]. – URL: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/policy/vocational-policy/doc/brugescom_en.pdf (last access: 27.10.17)

2. Supporting teachers and trainers [Electronic resource]. – URL: <http://www.cedefop.europa.eu/en/publications-and-resources/country-reports/teachers-and-trainers> (last access: 27.10.17)

3. Professional development for vet teachers and trainers [Electronic resource]. – URL: http://www.cedefop.europa.eu/files/9112_en.pdf (last access: 27.10.17)

4. Мельник О. В. Професійна підготовка викладачів економічних дисциплін у вищих навчальних закладах німеччини : автореф. дис. На здобуття наук. ступеня канд.

пед. наук : спец. 13.00.04 «теорія та методика професійної освіти» / Мельник Оксана Валеріївна. – Київ, 2017. – 20 с.

5. Guiding principles on professional development of trainers in VET [Electronic resource]. – URL: <http://www.cedefop.europa.eu/en/news-and-press/news/guiding-principles-professional-development-trainers-vet> (last access: 27.10.17)

6. Actieplan Leraar 2020 – een krachtig beroep! [Electronic resource]. – URL: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamers-tukken/2011/05/23/actieplan-leraar-2020> (last access: 27.10.17)

7. Education and Training 2020. Working Group Mandates 2016-2018 [Electronic resource]. – URL: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/policy/strategic-framework/expert-groups/2016-2018/et-2020-group-mandates_en.pdf (last access: 27.10.17)

Реферат

Профессиональное развитие преподавателей и тренеров учреждений профессионального образования в странах Европейского Союза

Александр Радкевич,

кандидат юридических наук, старший научный сотрудник лаборатории зарубежных систем профессионального образования и обучения ИППО НАПН Украины

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

преподаватели, тренеры, профессиональное развитие, учреждения профессионального образования, европейский опыт, ученичество, сертификат, стажировки, компетентность.

В статье раскрываются вопросы профессионального развития преподавателей и тренеров учреждений профессионального образования в странах Европейского Союза (ЕС). Уделено внимание функциональным обязанностям, которые выполняют в учреждениях профессионального образования преподаватели и тренеры. Акцентируется внимание на том, что преподаватели и тренеры укрепляют связи между профессиональным образованием и работодателями путем создания новых учебных программ, предоставления более качественных образовательных услуг, обеспечения высококачественного ученичества в системе дуального профессионального обучения, осуществления других форм обучения на рабочем месте и т. д.

Раскрыты положения Брюгского коммюнике в части гибких систем подготовки педагогического персонала. Доказано, что преподаватели, которые работают в учреждениях профессионального образования ЕС, обычно там же совершенствуют свои знания, умения, навыки и на основе этого получают новые квалификации. В отличие от этого, тренеры осуществляют свое профессиональное развитие там, где они работают, в частности, в компаниях / фирмах / на предприятиях.

Проанализированы квалификационные требования к преподавателям учреждений профессионального образования, которые устанавливаются законодательством стран ЕС. Освещены программы подготовки преподавателей. Акцентируется внимание на том, что повышение квалификации преподавателей, тренеров в сфере профессионального образования является их правом, которое не всегда охраняется коллективными договорами. Уделено внимание программам повышения квалификации преподавателей учреждений профессионального образования в странах ЕС, которые реализуются в университетах, институтах и других учебных заведениях.

Сосредоточено внимание на партнерских отношениях между учреждениями профессионального образования и участниками рынка труда, которые рассматриваются важными в обеспечении качества подготовки будущих специалистов в соответствии с требованиями работодателей. Выяснено, что такие страны ЕС как: Бельгия, Германия, Хорватия, Австрия, Швеция реализуют программы, которые финансируются за счет государственных средств, поддерживающих профессиональное развитие преподавателей и тренеров.

Abstract

VET teachers' and trainers' professional development in the European Union

Oleksandr Radkevych,

PhD, Senior researcher

Laboratory of Foreign VET Systems Research, IVET of NAES of Ukraine

---

KEY WORDS:

teachers, trainers, professional development, VET institutions, European, experience, apprenticeship,

In the article, the attention is paid to the issues of establishing VET teachers' and trainers' professional development in the countries of the European Union (EU). The attention is also dragged to their functional duties in VET institutions. The emphasis is placed on the fact that teachers and trainers strengthen the links between vocational education and employers by means of designing new curricula, provision better educational services, high-quality apprenticeship in the system of dual professional training and implementation of other training forms in the workplace.

The provisions of the Bruges communiqué regarding flexible systems for pedagogical personnel training are disclosed. It is proved that VET teachers in the EU usually improve their knowledge and skills and receive new qualifications. In contrast, coaches carry out their

certificate,
internship,
competence

professional development at their work, in particular in companies/firms/enterprises.

Established by the legislation of the EU countries qualification requirements for VET teachers are analysed. Teacher training programs are covered. The attention is paid to the fact that teachers' and coaches' professional development is their right but not always protected by collective agreements. Thus, training programs for VET teachers' professional development in the EU countries those are implemented in universities, institutes and other educational institutions are represented in the article.

The attention is also focused on partnerships between VET institutions and labour market participants via ensuring the quality of future professionals training in accordance with employers' requirements. It has been found that such EU countries as Belgium, Germany, Croatia, Austria, Sweden implement programs financed by public funds of supporting the teachers' and trainers' professional development.

References

1. The Bruges Communiqué on enhanced European Cooperation in Vocational Education and Training for the period 2011-2020 [Electronic resource]. – URL: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/policy/vocational-policy/doc/brugescom_en.pdf (last access: 27.10.17)
2. Supporting teachers and trainers [Electronic resource]. – URL: <http://www.cedefop.europa.eu/en/publications-and-resources/country-reports/teachers-and-trainers> (last access: 27.10.17)
3. Professional development for vet teachers and trainers [Electronic resource]. – URL: http://www.cedefop.europa.eu/files/9112_en.pdf (last access: 27.10.17)
4. Melnyk O. V. Profesiina pidhotovka vykladachiv ekonomichnykh dystsyplin u vyshchyykh navchalnykh zakladakh nimechchyny : avtoref. dys. Na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : spets. 13.00.04 «teoriia ta metodyka profesiinoi osvity» / Melnyk Oksana Valeriivna. – Kyiv, 2017. – 20 s.
5. Guiding principles on professional development of trainers in VET [Electronic resource]. – URL: <http://www.cedefop.europa.eu/en/news-and-press/news/guiding-principles-professional-development-trainers-vet> (last access: 27.10.17)
6. Actieplan Leraar 2020 – een krachtig beroep! [Electronic resource]. – URL: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamers-tukken/2011/05/23/actieplan-leraar-2020> (last access: 27.10.17)
7. Education and Training 2020. Working Group Mandates 2016-2018 [Electronic resource]. – URL: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/policy/strategic-framework/expert-groups/2016-2018/et-2020-group-mandates_en.pdf (last access: 27.10.17)